

15. *Nastilna hra, yaku prezentuie Ukrainyskyi instytut natsionalnoi pam'iaty, pokazhe borotbu UPA proty natsystiv i sovietiv, ofitsiyni veb-portal UINP* [The board game presented by the Ukrainian Institute of National Memory will show the UPA's struggle against the Nazis and the Soviets, the official UINP web portal]. Available at: <http://www.memory.gov.ua/news/nastilna-gra-yaku-prezentue-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pam-yati-pokazhe-borotbu-upa-proti> (accessed: 22.11.2019).
16. *Patrylyak I. – ody z vidomykh apologetiv UPA, yakyy pyshe v dusi zatyrannta «temnykh plyam», Pershyi biy UPA proty «nimets'kykh varvariv» i podal'sha borot'ba z natsystamy, internet-portal Istorychna pravda – vydannya, yake vystupalo postiynym informatsiynym suprovodom diyal'nosti UINP* [Patrylyak I. - one of the well-known apologists of the UPA, who writes in the spirit of erasing the "dark spots", the First Battle of the UPA against the "German barbarians" and the subsequent struggle against the Nazis, Internet portal Historical Truth - a publication that acted as a constant information support]. Available at: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/02/8/149525/>, material vid 8 liutoho 2017 r. (accessed: 22.11.2019).
17. *Sviatui svoi sviata, a ne okupanta! Chomu 23 liutoho ne sviato Ukrainy, internet-portal Fakty*, material vid 23 liutoho 2018 [Celebrate your holidays, not the occupier! Why February 23 is not a holiday of Ukraine, Internet portal Fakty]. Available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180223-chomu-23-lyutogo-ne-svyato-ukrayiny/> (accessed: 22.11.2019).
18. *Proekt universytetu Sankt-Halen, Shveitsariia, «Ukrainian Regionalism: a research platform»* [Project of the University of St. Gallen, Switzerland, "Ukrainian Regionalism: a research platform"] Available at: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (accessed: 22.11.2019).
19. *«Ukrainian Regionalism: a research platform»*. Available at: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (accessed: 22.11.2019).
20. *«Ukrainian Regionalism: a research platform»*. Available at: <http://www.uaregio.org/en/surveys/data-visualisations/survey-infographics/historical-memory/> (accessed: 22.11.2019).
21. *Yakoiu bude natsionalna pamiat pislia Viatrovycha? internet-portal UKRINFORM*, material vid 19.02.2019 [What will be the national memory after Vyatrovych? internet portal UKRINFORM]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2783452-akou-bude-nacionalna-pamat-pisla-vatrovica.html> (accessed: 22.11.2019).
22. *«Korabel durniv» abo pidvodni techie istorychnoi polityky, internet-portal Polske Radio*, material vid 02.10.2018 [“Ship of Fools” or underwater currents of historical politics, the Internet portal Polish Radio]. Available at: <http://archiwum.polradio.pl/5/123/Artykul/385310> (accessed: 22.11.2019).
23. *Uriad zvilnyv Viatrovycha z posady holovy Instytutu natspam'iaty*, material vid 18 veresnia 2019 [The government fired Vyatrovych as head of the Institute of National Remembrance]. Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-uryad-zvilnyv-vyatrovycha/30171024.html> (accessed: 22.11.2019).

Надійшла (received) 25.11.2019

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Харченко Артем Вікторович (Харченко Артем Викторович, Kharchenko Artem) – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3314-5084>; e-mail: 81archi19@gmail.com.

УДК 304.3(477)

doi: 10.20998/2227-6890.2020.1.03

В. В. МАЛІКОВ**ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЛГБТ-СПІЛЬНОТИ В МІСЬКОМУ ПРОСТОРИ:
ДОСТУПНІСТЬ ДЖЕРЕЛ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ**

Дослідження різних аспектів життя закритих і невидимих соціальних груп у новітній історії України та Слобожанщини пов'язано з необхідністю розв'язання низки методологічних, джерелознавчих та етичних завдань. Відсутність теоретичної рефлексії щодо особливостей вивчення історії ЛГБТ-спільноти та обмежене коло наявних досліджень з цієї теми у вітчизняній науці породжують низку викликів та проблем, на які можливо знайти відповіді, спираючись на досвід американських, британських та канадських вчених, так само як і на настанови вітчизняних дослідниць усної історії. Специфіка доступних для дослідження міського простору в історії ЛГБТ-людей джерел визначається як особливостями репрезентації їхнього досвіду, враховуючи ставлення суспільства та його інститутів до вразливої соціальної групи, так і можливостями самого дослідника до комунікації з ЛГБТ-спільнотою, включеністю тих каналів інформації, якими транслюється відповідний досвід. Найпершим і найважливішим джерелом є усні свідчення безпосередніх учасників та учасниць створення і функціонування низки значущих для ЛГБТ-спільноти місць в публічному просторі міста. Від 2000-х років до сучасності посилюється роль Інтернет-форумів, сайтів, мобільних додатків, а також публікацій в ЗМІ, електронних та друкованих видань, які містять спогади ЛГБТ-людей. Перспективним джерелом залишаються особисті речові, фото і відеоархіви, лише незначну частину яких можна знайти у відкритому доступі. Специфіка кола й доступності джерел обумовлює важливість розробки й дотримання відповідних етичних підходів дослідника. Ключовими принципами мають стати довіра, конфіденційність, а в більшості випадках й дотримання анонімності респондента у комунікації й отриманні усних свідчень, чіткість і відкритість дослідницьких цілей та завдань, проактивність, толерантність і недискримінація, підтримка стійкого і тривалого зв'язку з ЛГБТ-спільнотою, повернення результатів дослідження самій спільноті у вигляді як наукових публікацій, так і науково-популярних видань, заходів, виставок і презентацій. Результати такого дослідження мають спрямовуватися на зміну становища вразливої соціальної групи, подолання бар'єрів на шляху до рівних прав і можливостей, вирішення низки соціокультурних, економічних, медичних та правових проблем, з якими стикається ЛГБТ-спільнота. Проведений аналіз доступності джерел та етичних аспектів і отримані результати знаходять практичне застосування в дослідженні історії ЛГБТ-спільноти і міського простору Харкова.

Ключові слова: ЛГБТ-історія, міський простір, усна історія, джерело, дослідницька етика, Харків.

© В. В. Маліков, 2020

В. В. МАЛИКОВ

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ЛГБТ-СООБЩЕСТВА В ГОРОДСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ДОСТУПНОСТЬ ИСТОЧНИКОВ И ЭТИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ

Исследования различных аспектов жизни закрытых и невидимых социальных групп в новейшей истории Украины и Слобожанщины связано с необходимостью решения ряда методологических, источниковедческих и этических задач. Отсутствие теоретической рефлексии об особенностях изучения истории ЛГБТ-сообщества и ограниченный круг имеющихся исследований по этой теме в отечественной науке порождают ряд вызовов и проблем, на которые можно найти ответы, опираясь на опыт американских, британских и канадских учёных, так же как и на установки отечественных исследовательниц устной истории. Специфика доступных для исследования городского пространства в истории ЛГБТ-людей источников определяется как особенностями репрезентации их опыта, учитывая отношение общества и его институтов к уязвимой социальной группе, так и возможностями самого исследователя к коммуникации с ЛГБТ-сообществом, включенностью в те каналы информации, которыми транслируется соответствующий опыт. Первым и важнейшим источником являются устные свидетельства непосредственных участников и участниц создания и функционирования ряда значимых для ЛГБТ-сообщества мест в публичном пространстве города. С 2000-х годов до современности усиливается роль Интернет-форумов, сайтов, мобильных приложений, а также публикаций в СМИ, электронных и печатных изданий, содержащих воспоминания ЛГБТ-людей. Перспективным источником остаются личные вещественные, фото и видеоархивы, лишь незначительную часть которых можно найти в открытом доступе. Специфика круга и доступности источников обуславливает важность разработки и соблюдения соответствующих этических подходов исследователя. Ключевыми принципами должны стать доверие, конфиденциальность, а в большинстве случаев и соблюдение анонимности респондента в коммуникации и получении устных свидетельств, чёткость и открытость исследовательских целей и задач, проактивность, толерантность и недискриминация, поддержание устойчивой и продолжительной связи с ЛГБТ-сообществом, возвращение результатов исследования самому сообществу в виде как научных публикаций, так и научно-популярных изданий, мероприятий, выставок и презентаций. Результаты такого исследования должны быть направлены на изменение положения уязвимой социальной группы, преодоление барьеров на пути к равным правам и возможностям, решения ряда социокультурных, экономических, медицинских и правовых проблем, с которыми сталкивается ЛГБТ-сообщество. Проведённый анализ доступности источников, этических аспектов и полученные результаты находят практическое применение в исследовании истории ЛГБТ-сообщества и городского пространства Харькова.

Ключевые слова: ЛГБТ-история, городское пространство, устная история, источник, исследовательская этика, Харьков.

V. V. MALIKOV

STUDYING THE HISTORY OF LGBT COMMUNITY IN URBAN SPACE: AVAILIABLE SOURCES AND ETHICAL ISSUES

The study of various aspects of the life of closed and invisible social groups in the recent history of Ukraine and Slobozhanshchina is associated with the need to solve a number of methodological, source and ethical problems. The lack of theoretical reflection on the peculiarities of studying the history of the LGBT community and the limited range of available research on this topic in domestic science pose a number of challenges and problems that can be answered based on the experience of American, British and Canadian scientists, as well as guidelines of Ukrainian researchers in oral history. The specificity of the sources available for the study of urban space in the history of LGBT people is determined by the peculiarities of the representation of their experience, given the attitude of society and its institutions to vulnerable social groups, and the researcher's ability to communicate with the LGBT community. The first and most important source is the oral stories of the direct participants in the creation and operation of a number of important places for the LGBT community in the public space of the city. From the 2000s to the present, the role of Internet forums, websites, mobile applications, as well as publications in the media, electronic and printed publications that contain memories of LGBT people. A promising source is personal belongings, photos and video archives, only a small part of which can be found in the public access. The specificity of the range and availability of sources determines the importance of developing and adhering to appropriate ethical approaches of the researcher. The key principles should be trust, confidentiality, and in most cases anonymity of the respondent in communication and oral testimony, clarity and openness of research goals and objectives, proactivity, tolerance and non-discrimination, maintaining a lasting connection with the LGBT community, return the research results to the community itself in the form of both scientific and popular science publications, events, exhibitions and presentations. The results of such research should be aimed at changing the situation of vulnerable social groups, overcoming barriers to equal rights and opportunities, and addressing a number of socio-cultural, economic, medical and legal issues facing the LGBT community. The analysis of the availability of sources and ethical aspects and the obtained results find practical application in the study of the history of the LGBT community and the urban space of Kharkiv.

Keywords: LGBT history, urban space, oral history, source, research ethics, Kharkiv.

Вступ. У темі цієї статті піднімається непов'язаний на перший погляд перелік питань: наукова етика та джерелознавство. Однак специфіка пізнання історії і досі переважно закритих до стороннього ока спільнот, які ще до початку 1990-х років зазнавали переслідування з боку держави (у вигляді каральної психіатрії та статті 122 в кримінальному кодексі УРСР) безпосередньо пов'язує етичні підходи дослідника, досяжність джерел та результати історичного дослідження. Адже з таким спадком пригнічення, замовчування та уникання дослідження ЛГБТ-спільноти із великими труднощами входять до вітчизняного наукового дискурсу, в тому числі й історичного. У той же час розвиток історичних, правових, культурно-антропологічних та соціально-поведінкових досліджень з ЛГБТ-тематики дозволить українським вченим зробити реальний внесок у розв'язання низки юридичних, громадсько-політичних,

соціально-економічних, епідеміологічних питань, які стоять перед сучасним українським суспільством. Вивчення минулого й сучасного стану ЛГБТ-спільноти, її ролі в соціокультурному житті, особливостей, комунікації, дозвілля та взаємодії з громадським простором міста здатне наблизити побудову інклюзивного справедливого суспільства в Україні.

Означеними міркуваннями обумовлюється й актуальність цієї статті, адже в основі історичного дослідження лежить скрупульозна робота з комплексом джерел, так само як і позиція вченого відносно предмету його дослідження. Питання дослідницької етики і доступності джерел для пізнання історії закритої і переважно невидимої вразливої соціальної групи є одними з основоположних.

Метою цієї статті є розкрити особливості пошуку, формування й доступності кола джерел для дослідження публічного простору міста в історії ЛГБТ-

спільноти та визначати основні принципи наукової етики у цій сфері та їхній зв'язок із результатами дослідження.

Зв'язок теми дослідження з НДР. Досягнення цієї мети сприятиме розширенню наукових знань про соціокультурну різноманітність українського суспільства і має значення для вивчення культурного, мистецького, соціального розвитку Харкова та розширення кола джерел його дослідження в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. в межах ініціативної науково-дослідної роботи кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХП» «Історія та культура Слобожанщини як складова цивілізаційного поступу України наприкінці ХІХ – на початку ХХІ століть».

Історіографія. Насамперед у темі доступності джерел та етичних принципів у вивченні історії ЛГБТ-варто звернутися до досвіду вітчизняних дослідників. Історія ЛГБТ-руху та спільноти в Україні як об'єкт наукового дослідження є результатом багаторічної сумлінної праці насамперед низки вітчизняних дослідників та дослідниць (М. Касянчук, С. Науменко, Л. Гейдар, Т. Марценюк), переважно з числа самої спільноти. Однією з перших публікацій, яка включає огляд ЛГБТ+ історії, є «Блакитна книга» [5]. Локації публічних місць спілкування та відпочинку геїв і бісексуалів в Харкові 2000-х років можна знайти на сторінках «Енея», першого і чи не єдиного видання гей-гіду по Україні (Київ, 2005). Унікальним можна назвати й видання «Быть лесбиянкой в Украине: обретая силу» [6] ІОЦ «Жіноча мережа» на основі дослідження лесбійської спільноти, проведеного в середині 2000-х років, містить цінну інформацію про основні її характеристики, соціальні та особисті взаємини лесбійок і бісексуальних жінок, та особливості розвитку спільноти в різних регіонах України, в тому числі і місцеві ініціативи та досвід у Харкові.

Більш докладний історичний екскурс та власну періодизацію історії ЛГБТ-людей в Україні мають видання «Украинское ЛГБТ-движение, 25» [8] та «Райдужна книга» [7], які висвітлюють різні сторони життя спільноти в сучасності і минулому, в тому числі значимі для неї місця в публічному просторі, проте переважно у столиці України. Важливо й те, що історія спільноти та повсякденне життя геїв, лесбійок, бісексуальних і трансгендерних людей Києва подається персоналізовано, крізь інтерв'ю, розповіді і роздуми ключових персон українського ЛГБТ-руху й спільноти, які були активними учасниками й учасницями подій. У виданнях лише побіжно згадуються харківські реалії, однак вони становлять велику цінність з історіографічного і методологічного боків і визначення джерельної бази історичного дослідження. Адже видання містять узагальнену інформацію про становлення і розвиток спільноти, виокремлюють його періоди, а також містять список наявної літератури і джерел з історії ЛГБТ-людей та руху в Україні.

Враховуючи те, що історія публічного простору в житті ЛГБТ-людей, може значною мірою спиратися саме на усні розповіді безпосередніх учасників та учасниць, автор також звертається до низки праць

американських, британських, канадських та вітчизняних вчених з усної історії.

Методологічні, джерелознавчі та етичні аспекти усної історичної досліджень послідовно розкривають у своїх публікаціях Оксана Кісь [9], Наталя Ханенко-Фрізен [14] та Тетяна Пастушенко [12]. Через обмежений обсяг статті та специфіку її дослідницьких завдань, автор розкриває в цій частині не весь масив наявної історіографії, а звертається саме до тих думок та знахідок вчених, які можуть бути корисними у подальшому дослідженні історії публічного простору ЛГБТ-спільноти Харкова, та в перспективі українських інших міст. Ця стаття є продовженням дослідження щодо морально-етичних засад та культурно-історичних перспектив вивчення різних сфер життя ЛГБТ-людей [10; 11].

Виклад основного матеріалу. На думку сучасних вчених В. Созаєва та І. Синельникова [13, с. 10], обрання теми дослідження, вибір його методології повернення результатів дослідження тій спільноті, в якій воно проводиться – це провідні хоча й не всі аспекти академічної діяльності у вивченні історії ЛГБТ-людей, такі, які передбачає академічний активізм. Історичні дослідження, які упродовж десятків років робилися в країнах Західної Європи, Північної Америки та Австралії, ретельний збір усних свідчень, документальних джерел та зрештою створення самої історії ЛГБТ-спільнот послугували важливим внеском до їхньої емансипації, зробили спільноти видимими на національному рівні. Та найціннішим є те, що такі дослідження дозволили геям та лесбійкам, які тривалий час через відсутність знань вважалися такими, що взялися нізвідки, створити спільне смислове поле зі своєю історією, культурою та усвідомленням власних потреб й інтересів. Таке ж значення має усна історія і для фемінізму, опинившись в центрі уваги дослідження О. Кісь [9]. «Фактично, перші дослідниці у ділянці усної жіночої історії були так чи інакше пов'язані з феміністським активізмом того часу, і їхня прихильність до цього методу значною мірою обумовлена прагненням виправити історичну несправедливість щодо жінок, показати і заповнити прогалини в історичному знанні, кинути виклик, здавалося б, непорушним істинам про місце жінок і в суспільстві, і в історії. З притаманною їй увагою до дискримінованих соціальних груп та відмовою слідувати панівним історичним нарративам, усна історія видавалася ідеальним інструментом для феміністських студій. Як слушно зауважила Селма Лейдесдорф (Selma Leydesdorff), обидва напрями – усна історія і феміністські студії – прагнули легітимізувати особистий досвід як значущий елемент історичних досліджень, і на цьому будувалося їхнє партнерство і взаємопідтримка» [9, с. 121].

Доречну рефлексію тих викликів, які постають перед дослідницею ЛГБТ-простору, подає Т. Матейскова [2, с. 142–143]. Насамперед, йдеться про доступ до самих місць та інформації про них. Чи не єдиним повноцінним джерелом про історію та сучасність міського простору залишаються усні свідчення, взяті в неформальних та формальних

напівструктурованих інтерв'ю з відвідувачами / учасниками / організаторами цих місць, а також з власних спостережень, якщо дослідниця могла їх відвідати. Лише налагоджені особисті контакти дозволяють це. Закритість спільноти, пересторога щодо втручання в особистий простір, недовіра, сумніви щодо цілей комунікації та її конфіденційності є найбільшими бар'єрами для інтерв'ю, подолання яких для дослідниці не з числа гей-лесбійської спільноти ще більш ускладнене, аніж для дослідника, який до неї належить.

Байрон Лі наголошує на іншому важливому аспекті в дослідженні міського простору ЛГБТ-людей. Поряд з вивченням самого функціонування публічних просторів та його значення для спільноти, заслуговують уваги і медійні репрезентації цих місць. Такий медійний дискурс складається не лише з повідомлень самої спільноти, але й створених поза нею, в тому числі негативних репрезентацій [1, с. 32, 96]. Формуються складні відносини між репрезентацією простору та окресленням ЛГБТ-ідентичностей в ньому, інклюзивності й ексклюзивності таких місць. Автор осмислює ЛГБТ-простір як особливий культурний простір, який репрезентує особливу культурну історію, і піднімає етичні питання щодо входження до такого простору [1, с. 210]. Ці питання стосуються і самої постаті дослідника та методу включеного спостереження. Окрім того, означені питання примушують по-новому подивитися на зв'язок між медійним текстом та міським простором.

Враховуючи специфіку вітчизняних реалій, окреслену вище, основним джерелом дослідження історії ЛГБТ-спільноти Харкова, як і інших українських міст, з 1990-х років є саме усні свідчення людей про місце та події в житті спільноти. Наталя Ханенко-Фрізен зауважує, для кращого розуміння «вибору і напрямку сьогодинських усноісторичних досліджень ... необхідно подивитися глибше на суспільні процеси та звернути особливу увагу на складний взаємоперетин історії, ідеології та суспільства, адже саме на перехресті цих суспільних доменів народжуються та формулюються інтерпретації як минулого, так і сьогодення, а усні історики, активно докладаючись до цього процесу, успішно реконструюють та вводять в обіг нових легітимних суб'єктів та агентів своїх національних історій» [14, с. 11]. Дослідниця визнає, що культурні, історичні та соціальні «інші» можуть і надалі лишатися публічно невідомими та офіційно невизнаними (як от нелегальні мігранти, колишні в'язні, *гомосексуальні громади* тощо), часто найкращим способом зануритися в історію формування таких груп є безпосереднє звернення до першоджерела, а саме до носія традиції та суб'єкта певного історичного досвіду» [14, с. 12–13]. У Західній Європі усна історія як самостійний академічний напрям з'явилася в 1960-х рр. – як складова «історії знизу», притаманна увага до історії робітничого класу, боротьби за громадянські права, жіночого руху, історії емігрантів та різних, зокрема й національних, меншин [12, с. 10]. Наразі ЛГБТ-спільнота є важливим суб'єктом суспільно-політичного і соціокультурного життя України, в міру свого самоусвідомлення

звертаючи дедалі більшу увагу і на власну історію, осмислення свого минулого. Цей інтерес та суб'єктність проявляється зокрема і в більшості усноісторичних інтерв'ю, проведених автором.

Окремим етичним питанням залишається питання доступу до сукупності усних свідчень, які надає спільнота, формування і подальшого використання архіву записів. Байрон Лі справедливо вважає, що існує певний рівень міжособистісної участі в таких архівах спільноти. Навіть якщо архівісти / колекціонери виконують свою роботу з «добрими» намірами, це вже чинить навмисний та ненавмисний вплив на те, що насправді потрапляє в колекції. Особиста політика також може впливати на формування і зміст колекції. Оскільки спільнота не є одноманітною, то формування архівів, що засновані на її участі, лишається на милість архівістів та тих, хто висловлює зацікавленість і претендує на самоідентифікацію як представників і представниць спільноти. Варто також усвідомлювати, що архівістами є саме ті особи, які готові присвятити велику кількість часу, щоб бути хранителями пам'яті та історії спільноти. Ця, здавалося б, благородна діяльність – бути «архіваріусом» спільноти або донором її архіву також може перетворитися на (можливо, іноді навіть зловживану) позицію влади. Такі хранителі архівів не тільки контролюють те, що становить архів спільноти, вони також можуть визначати доступ до архіву. Що стосується особистих та юридичних етичних питань, багато архівів розглядають можливість надання доступу до архівних записів лише протягом певного періоду, щоб забезпечити захист осіб, причетних до архівів (з точки зору конфіденційності або навіть з метою захисту соціальної репутації). Деякі архівісти спільноти навіть дозволяють своїм донорам вилучати зроблені ними донації в будь-який час, зупиняючи подальший доступ до матеріалів. Іншими словами, донори можуть вилучати власні внески зі складу доступного архіву [1, с. 255–256]. Такий досвід американських архівів відображає етичну специфіку поводження з усними свідченнями ЛГБТ-людей.

Н. Ханенко-Фрізен підкреслює важливу соціальну місію усної історії: «надаючи право голосу різним маргінальним групам, документуючи їхню історичну долю та проєктуючи їхню історію на суспільство загалом, усна історія організовано і систематично висуває виклик усталеним у суспільстві розуміннями власної історії, ідентичності та культурної монолітності». Вона ж сприяє усвідомленню плюральності власного соціуму в процесі переосмислення свого минулого [15, с. 12–13].

Напівструктуровані усноісторичні інтерв'ю є основним джерелом у дослідженні Данієля Шермона [2]. Він зосередився на якісних методах, щоб зрозуміти обмеження повсякденного життя та скласти багаті описи соціальних контекстів переживань ЛГБТ-людей [2, с. 22]. Дослідник суворо дотримувався анонімності й конфіденційності за допомогою псевдонімів і уникнення деталей, які могли б ідентифікувати особистість респондента, у процесі інтерв'ю був відкритий щодо його цілей. Співзвучним

досвіду автора цієї статті є тематичне доповнення інтерв'ю в міру спілкування з усе новими респондентами. Респонденти визнавали свій інтерес до розповіді, коли мали нагоду розказати й осмислити ті теми, про які зазвичай не думали, і зробити внесок у подолання нерівності щодо ЛГБТ-людей. Проблематичним, як і для Байрона Лі було охоплення різних за соціальним походженням та ідентичностями респондентів. Дослідник визнає, що ті люди, які маючи відповідний сексуальний досвід, не ідентифікували себе як лесбійки, геї чи бісексуальні люди, виключали себе з процесу дослідження. Так само інтерв'ю погоджувалися давати люди переважно середнього класу [2, с. 22–27]. Так само американськими дослідницями усної історії жінок критично осмислюється процес взаємодії поміж дослідницею та оповідачкою у процесі творення спогаду, підкреслила нерівноправне становище співрозмовниць щодо подальшої долі створеного під час інтерв'ю джерела, психологічні та етичні моменти у процесі інтерв'ювання, питання культурних відмінностей поміж інтерв'юером та оповідачем (проблема свого/чужого) [9, с. 120].

Олівер Валеран [3] розширює коло джерел вивчення ЛГБТ-простору аналізом самих місць спільноти (зокрема, гей барів Монреаля) у їх фізичному вимірі та як архітектурних споруд. На думку, дослідника такі місця надають рідкісні публічні свідчення еволюції гей спільноти та її взаємин із суспільством загалом, яке зазвичай прийнято вважати гетеросексуальним. Вони мають різні функції та видимість у публічному просторі, втілюючи, але також і формуючи мінливе відношення суспільства до сексуального різноманіття. Оскільки сексуальну орієнтацію неможливо ідентифікувати за якимись певними фізичними ознаками, лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерних людей часто ідентифікують через місця, які вони відвідують. Вчений стверджує, що важливо вивчити та задокументувати ЛГБТ-орієнтовану публічну архітектуру, навіть якщо це комерційний простір, такий як бари-сауни або секс-шопи, оскільки ці приміщення виявляються чи не єдиними фізичними, а головне видимими та публічними слідами гей-спільноти та її історії [3, с. 1, 61].

Іншими, фактично відсутніми у вітчизняних реаліях, джерелами є мапи і путівники ЛГБТ-місцями, архівами і музеями. Байрон Лі ретельно описує та аналізує такі джерела [1, с. 258–267]. Варто відзначити поодинокі випадки створити путівники ЛГБТ та дружніми до спільноти місцями Києва, які були виключно розміщені в мережі Інтернет. Проте в записаних автором інтерв'ю щодо ЛГБТ-місць Харкова теж проявляється тенденція до локалізації пам'ятних для спільноти місць, вербального окреслення маршрутів, якими подорожували геї і лесбійки в центрі міста, і навіть своєрідних екскурсій, якими супроводжували свої розповіді респонденти. Почасти саме такі ментальні мапи і маршрути знайшли своє відображення у фотовиставці «Публічний простір в історії ЛГБТ-людей Харкова», відкритій в грудні

2019 року в межах реалізації регіональних ініціатив спільноти, підтриманих XII Національною ЛГБТІ конференцією України.

Спираючись на результати усного інтерв'ювання ЛГБТ-людей Харкова та, проведеного автором упродовж 2019 року, вивчення попереднього доробку дослідників міського життя спільноти можна визначити і обґрунтувати коло джерел, доступних з цієї теми. Найбільш інформативним та різнобічним джерелом виявилися усні свідчення безпосередніх учасників та учасниць створення і функціонування низки значущих для ЛГБТ-спільноти місць в публічному просторі міста, особливо щодо періоду 1990-х – 2000-х років. Важливість ЗМІ, а також друкованих видань, ініційованих самою спільнотою, як джерела поступається повнотою тематичного охоплення отриманим усним свідченням. Від 2000-х років до сучасності посилюється значення доступної в мережі Інтернет інформації, розміщеної на форумах, сайтах, мобільних додатках для знайомств, стрімко зростає кількість публікацій в ЗМІ, електронних та друкованих виданнях, які містять зокрема й спогади ЛГБТ-людей. Перспективним, хоча й важкодоступним джерелом залишаються особисті речові, фото і відеоархіви, оскільки лише незначну частину їх можна знайти у відкритому доступі.

Висновки. Специфіка кола й доступності джерел обумовлює важливість розробки й дотримання відповідних етичних підходів дослідника. Ключовими принципами мають стати довіра, конфіденційність, а в більшості випадках й дотримання анонімності респондента у комунікації й отриманні усних свідчень, чіткість і відкритість дослідницьких цілей та завдань, проактивність, толерантність і недискримінація, підтримка стійкого і тривалого зв'язку з ЛГБТ-спільнотою, повернення результатів дослідження самій спільноті у вигляді як наукових публікацій, так і науково-популярних видань, заходів, виставок і презентацій. Результати такого дослідження мають спрямовуватися на зміну становища вразливої соціальної групи, подолання бар'єрів на шляху до рівних прав і можливостей, вирішення низки соціокультурних, економічних, медичних та правових проблем, з якими стикається ЛГБТ-спільнота. Проведений аналіз доступності джерел та етичних аспектів і отримані результати знаходять практичне застосування в дослідженні історії ЛГБТ-спільноти і міського простору Харкова.

Список літератури

1. Lee Byron. *Tales of the gayborhood: mediating Philadelphia's gay urban spaces*. Temple University, 2014. 340 p.
2. Matejskova, Tatiana. Straights in a gay bar: negotiating through time-spaces. *Geographies of sexualities: theory, politics and practices*. Ashgate, 2007, pp. 137–150.
3. Schermond Daniel T. *In the margins or the mainstream? Gay and lesbian narratives about urban space, place, and community in everyday life*. Temple University, 2014. 258 p.
4. Vallerand Oliver. *Homonormative architecture & queer space: the evolution of gay bars and clubs in Montréal*. Montréal, McGill University, 2010. 71 p.
5. *Блакитна книга: Становище геїв і лесбійок в Україні*. К.: Нора-прінт, 2000. 116 с.

6. Гейдар Л., Довбах А. *Быть лесбиянкой в Украине: обретая силу*. Киев, 2007. 122 с.
7. Грибанов А., Кравчук А. *Райдужна книга*. К.: Центр «Наш світ», 2018. 252 с.
8. Касянчук М., Коденко Ю. ЛГБТ-спільнота України: історія і сучасність. *Українське ЛГБТ-движення*, 25. Київ, 2015. С. 125–159.
9. Кись О. Феміністські засади усної жіночої історії. *Усна історія (не)подоланого минулого: подія – нарратив – інтерпретація: Матеріали міжнар. наук. конф., м. Одеса, 8–11 жовтня 2015 р.* Харків, 2016. С. 119–132.
10. Маліков В. Гендерна чутливість та політика недискримінації ЛГБТ+ людей в освітньому середовищі університету: світовий досвід і потреби українського суспільства. *Гендерна політика очима української молоді: матеріали підсумкової конференції XII Регіонального наукового конкурсу молодих вчених, Харків, 11 грудня 2018 р.* Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. С. 29–37.
11. Маліков В. Публічний простір в історії ЛГБТ+ людей Харкова 1991–2013 років (до постановки питання). *Гендер. Екологія. Здоров'я. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 18–19 квітня, 2019 р.)*. Харків: ХНМУ, 2019. С. 132–133.
12. Пастушенко Т. Метод усної історії та усноісторичні дослідження в Україні. *Історія України*. 2010. № 17–18 (657–658). С. 10–15.
13. Созаев В., Синельников И. Введение: активистская рефлексия и рецепция идей в условиях текущей современности. *Гей и лесбийское движение на Западе: пути освобождения сексуальных сообществ*. СПб.: Санкт-Петербургская школа ЛГБТ-активизма, 2018. 452 с.
14. Ханенко-Фрізен Н. У пошуках суб'єкта: усна історія в плюралістичному світі. *У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело*. Зб. наук. ст. Харків: Видавництво, 2010. С. 11–24.
7. Hrybanov A., Kravchuk A. *Raiduzhna knyha* [Rainbow book]. Kyiv, Tsentr «Nash svit», 2018. 252 p.
8. Kasyanchuk M., Kodenko Y. LGBT-spilnota Ukrainy: istoriia i suchasnist [LGBT community of Ukraine: history and modernity]. *Ukrainskoe LGBT-dvizhenie*, 25 [Ukrainian LGBT movement, 25]. Kyiv, 2015, pp. 125–159.
9. Kis O. Feministski zasady usnoi zhinochoi istorii [Feminist principles of oral women's history]. *Usna istoriia (ne)podolanoho mynuloho: podiia – naratyv – interpretatsiia: Materialy mizhnar. nauk. konf., m. Odesa, 8–11 zhovtnia 2015 r.* [Oral history of the (un) overcome past: event – narrative – interpretation: Materials intern. Science. Conference, Odessa, October 8–11, 2015]. Kharkiv, 2016, pp. 119–132.
10. Malikov V. *Henderna chutlyvist ta polityka nedyskryminatsii LHBT+ liudei v osvithomu seredovishchi universytetu: svitovyi dosvid i potreby ukrainskoho suspilstva* [Gender sensitivity and non-discrimination policy of LGBT+ people in the educational environment of the university: world experience and needs of Ukrainian society]. *Genderna polityka ochyma ukrainskoi molodi: materialy pidsumkovoї konferentsii KhII Rehionalnogo naukovoho konkursu molodykh vchenykh, Kharkiv, 11 hrudnia 2018 r.* [Gender Policy through the Eyes of Ukrainian Youth: Proceedings of the Final Conference of the XII Regional Scientific Competition for Young Scientists, Kharkiv, December 11, 2018]. Kharkiv, KhNUMH im. O. M. Beketova, 2019, pp. 29–37.
11. Malikov V. *Publichnyi prostir v istorii LHBT+ liudei Kharkova 1991–2013 rokiv (do postanovky pytannia)* [Public space in the history of LGBT+ people of Kharkiv 1991–2013]. *Hender. Ekolohiia. Zdorov'ia. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 18–19 kvitnia, 2019 r.)* [Gender. Ecology. Health. Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, April 18–19, 2019)]. Kharkiv, KhNUMU, 2019, pp. 132–133.
12. Pastushenko T. *Metod usnoi istorii ta usnoistorichni doslidzhennia v Ukraini* [The method of oral history and oral history research in Ukraine]. *Istoriia Ukrainy* [History of Ukraine]. 2010, no. 17–18 (657–658), pp. 10–15.
13. Sozaev V., Sinelnikov I. *Vvedenie: aktivistskaja refleksija i recepcija idej v uslovijakh tekucej sovremennosti* [Introduction: activist reflection and reception of ideas in the conditions of fluid modernity]. *Gej i lesbijskoe dvizhenija na Zapade: puti osvobozhdenija seksual'nykh soobshhestv* [Gay and Lesbian Movements in the West: Ways to Liberate Sexual Communities]. Saint-Petersburg, Sankt-Peterburgskaja shkola LGBT-aktivizma, 2018. 452 p.
14. Khanenko-Friesen N. *U poshukakh sub'iekta: usna istoriia v pluralnomu sviti* [In Search of a Subject: An Oral History in a Plural World]. *U poshukakh vlasnoho holosu: Usna istoriia yak teoriia, metod ta dzherelo* [In search of one's own voice: Oral history as a theory, method and source]. Kharkiv, Vydavnytstvo, 2010, pp. 11–24.

References (transliterated)

1. Lee Byron. *Tales of the gayborhood: mediating Philadelphia's gay urban spaces*. Temple University, 2014. 340 p.
  2. Matejskova, Tatiana. *Straights in a gay bar: negotiating through time-spaces. Geographies of sexualities: theory, politics and practices*. Ashgate, 2007, pp. 137–150.
  3. Schermond Daniel T. *In the margins or the mainstream? Gay and lesbian narratives about urban space, place, and community in everyday life*. Temple University, 2014. 258 p.
  4. Vallerand Oliver. *Homonormative architecture & queer space: the evolution of gay bars and clubs in Montréal*. Montréal, McGill University, 2010. 71 p.
  5. *Blue Book: The situation of gays and lesbians in Ukraine* [Blakytyna knyha: Stanovyshehe hev i lesbiiok v Ukraini]. Kyiv, Nora-print, 2000. 116 p.
  6. Heydar L., Dovbach A. *Byt' lesbijankoj v Ukraine: obretaja silu* [Being a lesbian in Ukraine: gaining strength]. Kyiv, 2007. 122 p.
- Надійшла (received) 20.02.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Маліков Василь Володимирович (Маликов Василий Владимирович, Malikov Vasyil) – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7395-8496>; e-mail: malikovvasyl@gmail.com.